

3. Любинский И.Л. Театр и дети. – М.: Изд. Академии Педагогических наук РСФСР. – 1962. – 168 с.
4. Хроника искусств и Художественной промышленности.- ЦДАВОВіУ, Ф.1738, Оп.1, Спр.49, Арк.91.
5. Звернення до Центрсоцвих. РСФСР.- ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.2, Спр.526, Арк.25.
6. Основні моменти поточної роботи Головоцвиху. –ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.2, Спр.1599, Арк.6 зв.
7. Звернення до Харківського Губвиконкому від 22.12.1922р. - ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.2, Спр.1608, Арк.248.
8. Дергач М.А. Педагогічна діяльність Першого державного театру для дітей “Казка”: аналіз архівних матеріалів 1920 – 1927 рр. // Педагогіка вищої та середньої школи: Збір. Наук. праць. – Спеціальний випуск: Художньо-педагогічна освіта ХХІ ст.: Теорія, методи, технологія. – Кривий Ріг:КДПУ, 2005. – С. 98-108.

УДК 342.7:37.015.3

ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ІЗ НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ

Приходько В.М., аспірант

Запорізький національний університет

У статті йдеться про гендерні аспекти і деякі види насильства на дітьми у неблагополучних сім'ях. Визначено узагальнені вимоги до вирішення проблеми насильства над дітьми на законодавчому рівні.

Ключові слова: діти з неблагополучних сімей, насильство, гендер.

Приходько В.Н. ГЕНДЕРНОЕ НАСИЛИЕ НАД ДЕТЬМИ ИЗ НЕБЛОГОПОЛУЧНЫХ СЕМЕЙ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются гендерные аспекты и некоторые виды насилия над детьми в неблагополучных семьях. Определены обобщенные требования к решению проблемы насилия над детьми на законодательном уровне.

Ключевые слова: дети из неблагополучных семей, насилие, гендер.

Prihodko V. GENDER VIOLENCE UPON THE CHILDREN OF UNWELLBEING FAMILIES / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article represents gender aspects and some ways of violence in unwellbeing families. General demands the solution of the children violence problems are identified on the legal level.

Key words: children of unwellbeing families, violence

Актуальність статті визначена тенденціями сучасного буття на рівні як буденної, так і наукової свідомості відносно гендерного насильства.

Терміном гендер (із грецької γένος – рід) послуговуються для того, щоб визначати поняття „чоловік” і „жінка”. Гендерне насильство – це насильство, яке чинить людина однієї статі над людиною іншої статі. Жертвою такої агресивної поведінки може стати будь-хто: дівчинка-підліток, яка страждає від сексуальних переслідувань свого вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, яку ненавидить її сусід, літній чоловік, якого принижує власна дочка... Однак від гендерного насильства потерпають жінки та дівчата. Це явище в Україні має не лише побутовий (домашнє насильство), а й соціальний характер (торгівля людьми).

Мета нашої статті – спираючись на дані наявні в сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі, сформулювати коло тих питань, що виникають перед дослідниками означеної проблеми, тим більше, що питань дотепер значно більше, ніж відповідей.

В контексті нашого дослідження ми виділяємо наступні види гендерного насильства: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне.

Фізичне насильство - завдання фізичного болю, тілесних ушкоджень чи навіть убивство, насильницьке спонукання до будь-чого, а також запровадження до дитини різних заборон, обмежень його прав та свобод.

Медичне насильство - недбалість чи несвоєчасність надання допомоги, видачі ліків, умисне передозування препарату, чи навпаки, навмисна відмова дитині в отриманні необхідних ліків.

Зневага - безвідповідальність і невиконання членами сім'ї, опікуном своїх обов'язків щодо дитини, що призводить до різного виду порушень її прав. Визначення “пасивна зневага щодо дитини” застосовується у випадках, коли відбувається ізоляція цієї дитини, коли її лишають на самоті, а то й зовсім забувають про її існування, свідомо позбавляють усього необхідного для нормального існування.

Насильство економічне – створення повної економічної залежності від держави, суспільства, батьків, повний контроль за витратами грошей.

Психологічне (емоційне) насильство - завдання дитині душевних страждань, фізичного болю, її ізоляція, формування і розвиток у неї почуття страху, висловлювання погроз на її адресу, висміювання, дратування, кривдження, приниження гідності.

Сексуальне насильство – згвалтування, примушення займатися сексом проти волі людини, сексуальні переслідування при відсутності ніжних почуттів.

Дослідження, які базуються на різноманітних критеріях, дають надзвичайно широкий обсяг результатів щодо поширеності сексуального насильства в сім'ї. Існують також дані про те, що „групою ризику” стосовно сімейного насильства є усиновлені або взяті на виховання діти. Як указує Mc Namara [1, 177], до моменту досягнення шкільного віку, що в Європі дорівнює шести рокам, троє з чотирьох таких дітей набувають травматичного сексуального досвіду.

Основна увага науковців традиційно приділяється інцестуозному патерну „батько-дочка”. Порівняно мало робіт стосуються інших сфер сексуального насильства, зокрема, недостатньо вивчені наслідки сексуального насильства над хлопчиками, а також такі види насильства, як фізичне і емоційне.

Працівники охорони здоров'я, освіти, правоохоронних органів занепокоєні зниженням віку початку неповнолітніми статевого життя, що супроводжується зростанням кількості штучного переривання вагітності, розширенням діапазону венеричних захворювань, ВІЛ-інфікованих, появою серед школярів численної армії матерів-одиночок, малолітніх проституток. Також турбує статистика насильств, скоєних неповнолітніми на сексуальному ґрунті.

Важко оцінити масштаби проблеми насильства на дітьми.

Стаття 1 Конвенції про права дитини, що прийнята Генеральною асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. та ратифікована постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 р., проголошує, що дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцятирічного віку [2, 3]. Тому без перебільшення можна зробити висновок, що сім'я є одним з основних об'єктів соціальної політики, через який здійснюється охорона і захист прав дитини. Сім'я, що є осередком суспільства, постійно відчуває на собі безпосередньо або опосередковано, ті зміни, що відбуваються в країні і відповідно сама накладає відбиток на розвиток суспільства.

Розглядаючи родину як вагомий чинник виховання, і науковці, і практики схилиються до висновку: українська сім'я зазнає сьогодні серйозних змін. На її функції соціалізації несприятливо позначаються такі негаразди, як зубожіння населення, житлові проблеми, деградація системи традиційних виховних цінностей, безробіття, правова та матеріальна незахищеність подружніх пар і їхніх дітей тощо.

За статистичними даними, в Україні кожен другий-третій шлюб розпадається. Крім того, більше половини шлюбів – невдалі, не стійкі. Незважаючи на те, що сім'я зберігається, батьки не розлучаються, у значній кількості сімей спостерігаються стійкі конфліктні ситуації, що виникають внаслідок зловживання батьками спиртними напоями, непередбаченості до подружнього життя, невміння будувати взаємостосунки між собою, з дітьми, педагогічної недосвідченості.

У нашому суспільстві переважають сім'ї, які складаються зі шлюбної пари та дітей, а подеколи і когось із батьків подружжя. Таких сімей – 65,3% від їхньої загальної кількості. Складних сімей, які утворюються з двох і більше подружніх пар, порівняно мало – 5,4%. 12% становлять неповні сім'ї - з матері та дитини, значно рідше батька та дитини. Кризовий стан суспільства дає підстави очікувати збільшення кількості таких сімей. У неповних сім'ях виховується близько 1,5 мільйона дітей. Коефіцієнт розлучень досить великий – у середньому 3,7% (4,6% - у містах, 1,9% - у селах). Зростає питома вага сімей з незареєстрованим шлюбом і неповних сімей.

Зниження рівня матеріальної забезпеченості населення призводить, з одного боку, до зменшення кількості тих, хто бажає створювати та зберігати сім'ю, а також до стрімкого падіння народжуваності. [3, 300]. Знервованість, відсутність побутових умов, постійна роздратованість, грубість, сварки, відсутність милосердя, все це призводить до негативного емоційно-психологічного клімату в сім'ї, до стресових ситуацій, морального перенапруження, дефіциту позитивних емоцій, а також породжують депресивні стани дитини.

В умовах сьогодення при низькій просвіті молоді щодо статевих стосунків, зростає кількість розлучень, значно збільшується кількість неблагополучних сімей, сімей групи ризику, конфліктність у стосунках - все це ставить під загрозу якість сімейного виховання, дотримання прав та потреб дітей.

У зв'язку з цим особливе занепокоєння викликають сім'ї, які не можуть забезпечити належного рівня виховання і в яких створюються умови для негативного формування особистості, протиправної поведінки дітей.

Сім'я як соціально-педагогічний осередок суспільства досліджувалася багатьма вченими. Науковці (Ю.П. Азаров, Ф.С. Арват, С.В. Дармодехін, З.Г. Зайцева, С.В. Постовий, Л.К. Пилипенко, І.М. Трубавіна, М.П. Щербань та ін.) визначали та описали тактику виховання в сім'ї, типи сімейних взаємин, що так чи інакше впливають на дитину, на формування її особистості. У педагогічній літературі сім'ї, як один із видів соціального інституту, поділяють на благополучні та неблагополучні.

Сучасною наукою та практикою для визначення неблагополучної сім'ї використовуються терміни, які часто переносяться із зарубіжної літератури: функціонально-неспроможна, проблемна, кризова, сім'я, котра розпадається, асоціальна, групи ризику та ін. Хоча вони і різні, змістове значення мають одне й те саме.

Соціальні педагоги З.Г. Зайцева, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, Л.Г. Коваль, С.Р. Хлебик, І.М. Трубавіна та ін. до неблагополучних сімей відносять сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства (припускаються різних видів правопорушень); сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків; сім'ї зі стійкими

конфліктами у взаємостосунках між батьками, батьками та дітьми; неповні сім'ї; сім'ї, зовні благополучні, що допускають серйозні прорахунки в системі сімейного виховання внаслідок невміння будувати правильні взаємини між членами сім'ї, низької педагогічної культури та неосвіченості [4, 232; 5, 180-181].

Особливою проблемою неблагополучної сім'ї є зневага і насильство над дітьми і членами цієї сім'ї. Насильство над дітьми можна визначити як активні дії родичів, членів сім'ї, опікуна, що призводять до виникнення в дитини фізичних і психічних травм. Можна вважати насильством і небажання здійснювати належний догляд тими, хто має це робити, за наявності всіх необхідних ресурсів [6, 233].

Для сім'ї як суспільного явища важливою ознакою є влада – “явище, яке виникло внаслідок необхідності в організації суспільного життя, яке виявляється в спроможності одних соціальних суб'єктів проводити свою волю щодо інших, виходячи з певних потреб та інтересів” [7, 3]. Влада здійснюється в такі способи, як насильство та авторитет. Для насильства характерними є репресії та загроза репресій, підпорядкування на основі страху, для авторитету – традиції, взаєморозуміння людьми своєї користі, підпорядкування на основі доброї волі. Ці засоби здійснення влади є характерними для всіх її рівнів: макро-, мезо-, мікро-, мегарівнів.

Тому науковці залежно від розподілу влади в сім'ї виділяють такі типи сімей:

- авторитарна (домінаторна, тоталітарна), де є підпорядкування одного з подружжя іншому, а дітей – батькам, де є характерним зловживання владою; відсутність рівних прав усіх членів родини, особливо дітей; наявність у сім'ї суворих правил, які мають примусовий характер; кожному члену сім'ї відведена певна роль, одна з них – відповідно до його статі; тобто дівчинці можна й потрібно це і це, а хлопчику – зовсім інше, адже він – хлопчик; відсутність розподілу обов'язків, пов'язаних із життям сім'ї; економічні “труднощі” не розподіляються між членами сім'ї; відсутність поваги до особистого життя членів родини та інших людей; конфлікти розв'язуються за принципом: “один виграв – інший програв”; члени сім'ї не беруть участь у прийнятті рішень; батьківські обов'язки не розподіляються; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; зроблені помилки не визнаються і пробачення не просять; опір будь-яким змінам; почуття незахищеності від образливих і насильницьких дій; аналіз конфліктів, що виникають, ігнорується; майже повністю відсутні сміх та радість, проте присутній страх. Такі сім'ї можуть бути патріархальними (влада повністю належить чоловікові) або матріархальними (влада належить жінці) [8, 20-24].

Деякі дослідники подають класифікацію батьків за “симптомами” їхньої поведінки: недозрілі батьки; батьки-брехуни; несміливі батьки; багаті (та бідні, як варіант) батьки; дуже розумні й дуже талановиті батьки; батьки, яких ніколи не буває вдома; ревниві батьки; батьки-інваліди; сварливі батьки; батьки-садисти; батьки-мучителі; батьки, які страждають нарцизмом; невлаштовані батьки; батьки-дебіли; занадто дбайливі батьки; батьки похилого віку; прийомні батьки тощо [9, 18-19].

Однією зі складових сімейного виховання є батьківська позиція – психологічна та виховна спрямованість матері та батька, заснована на свідомій чи неусвідомлюваній оцінці дитини, що знаходить своє вираження в певних способах та нормах взаємодії з нею.

Батьківська позиція має такі ознаки:

- адекватність (найбільш близька до об'єктивної оцінка психологічних і характерологічних особливостей дитини та побудова виховного впливу на основі такої оцінки);
- гнучкість (здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно до її вікових особливостей, конкретним ситуаціям);

- перспективність (спрямованість виховних зусиль на майбутнє у відповідності до вимог, які поставить перед дитиною подальше життя).

Особливу небезпеку гендерного насилля над дітьми з неблагополучних сімей становить тоталітарна свідомість. Сучасні дослідники, описуючи феномен тоталітарної свідомості, відзначають її догматичність, закритість емпіричному досвіду; інфантильну екстернальність, орієнтацію на зовнішні інстанції і перенесення на них відповідальності за невдачі; постійний страх, відсутність почуття стабільності та безпеки; установку на уникання невдач (на противагу досягненню позитивних результатів) як провідний мотив поведінки; заниження самооцінки і брак почуття власної гідності; недостатню рефлексивність за високої формативності [8, 24].

Найопукліша і найяскравіша риса тоталітарного сімейного виховання – протистояння дітей дорослим. Його механізми неоднозначні й складні. Сім'я відчуває відповідальність за розвиток дитини, але сприймає її парціально: все бажане – результат доброго виховання, все небажане є наслідком поганого впливу друзів, вулиці, школи, засобів масової інформації тощо. Це, з одного боку, закріплює ті **патерни** виховання, які буцімто підтвердили свою ефективність, а з іншого – призводить до тотального контролю над усім життям дитини, котрий вона переживає як недовіру, приниження, через що й викликає протест. Ця непродуктивна практика зрештою обертається тим, що замість виховання навичок охайності та особистої гігієни – батьки ведуть боротьбу з неохайністю, замість виховання дисциплінованості – маніпулюють поведінкою дитини.

Тоталітарна свідомість у сімейному вихованні, та й не лише в сімейному, створює психічне насилля, утворює той контекст, у якому навіть окремі ненасильницькі дії дитина сприймає як вияв примусу, що викликає неочікувані для дорослих поведінкові реакції, котрі знов спонукають їх до тактики насилля.

Насильство в сім'ї, особливо в дитинстві, може бути причиною тривалих та важких наслідків для здоров'я жертви та викликати відповідну поведінку в її подальшому житті. При цьому зауважимо, що насильство в сім'ї є повторюваним явищем, а ефективні та своєчасно вжиті попереджувальні заходи можуть запобігти виникненню інцидентів у майбутньому. Отже, виникає необхідність підготовки фахівців-педагогів до запобігання насильницьким проявам у сім'ї та їх попередження.

Соціально-педагогічний аналіз проблем дитинства свідчить, що як і дорослі, діти страждають від браку спілкування, відсутності сфери соціальнозначущої діяльності, їм притаманний синдром безпорадності, розгубленості, надмірної тривожності [10]. Втрата романтики і творчості, бідність фантазії, жорстокість, конфліктність та відчуженість з боку сім'ї - усе це прояви сучасної кризи сім'ї та дитинства. Виховання в таких умовах - шлях до важковиховуваності, правопорушень неповнолітніх.

Напружена атмосфера, взаємні погрози призводять до того, що дитина прагне компенсувати відсутність позитивних емоцій у бродяжництві, вуличних компаніях, втечах з дому. Так, у 48,1% саме конфлікти в сім'ї спричинили дітей до бродяжництва. Такі негативні явища, як бродяжництво, призводить до втягнення дорослими дітей у злочинну діяльність, використання в нерегламентованих законодавством видах робіт, нещадної фізичної, та моральної експлуатації. Такі діти не мають ніяких правових гарантій безпеки життя. Важко оцінити масштаби проблеми насильства на дітьми. З огляду на сімейні зв'язки, дитина, що стала жертвою насильства мовчить або відмовляється від правових заходів стосовно насильника, неусвідомлено намагається вберегти його від покарання. Для розв'язання проблеми насильства над дітьми чи попередження подібного ставлення в сім'ї необхідно, щоб кожна дитина мала поняття про міжнародні акти, які захищають загальнолюдські права кожної особи незалежно від її національності, громадянства, віросповідання; важливо показати кожній дитині, як ці

акти і положення співвідносяться з Конституцією України, іншими актами держави стосовно їхньої гідності та прав. Правова свідомість кожної дитини, повинна сприяти засвоєнню дитиною правових положень. Саме правова неграмотність дитини є одним із чинників збільшення кількості злочинів і правопорушень, скоєних дітьми та їхніми батьками.

Проте, недостатньо проголосити права дітей, необхідно передбачити на законодавчому рівні відповідні норми щодо механізму реалізації цих прав та їх захисту, встановити належну відповідальність за порушення прав дітей.

На основі зазначеного вище можна зробити висновок про те, що проблематика гендерного насильства над дітьми із неблагополучних сімей, незважаючи на всю її важливість і актуальність, дотепер не має єдиної теоретичної і дослідницької парадигми. Не всі також підтримують і розділяють припущення нового напрямку в освіті та вихованні.

Розглянутий підхід до проблеми гендерного насильства над дітьми із неблагополучних сімей, не є єдино можливим, однак він може бути предметом зацікавленого продуктивного обговорення, певною відправною точкою в дослідженні проблем гендерного насильства над дітьми в матеріально забезпечених, „благополучних” сім'ях. Особливого значення набувають нині питання зміцнення духовних основ соціально дезорієнтованої сім'ї; превентивного виховання і підготовки молоді до благополучного шлюбу та народження бажаних дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руководство по предупреждению насилия над детьми / Под ред. П.К. Асановой. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 244 с.
2. Конвенція про права дитини: Серія „Виклад фактів у галузі прав дитини”: Пер. з англ. – Харків: “Union of Counsils” та „Фоліо”, 1994. – 30 с.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські абриси. – К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
4. Коваль Л.Г., Зверева Л.Г., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка /соціальна робота: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 184-200; 232-241.
5. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. А.Й. Капської – К., 2000. – 372 с.
6. Приходько В.М. Неблагополучна сім'я як чинник порушень прав дитини // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 230-235.
7. Савка В.Є. Соціальний потенціал сучасної сільської сім'ї: проблеми формування та реалізації. – Дис... канд. соц. наук. – Львів, 1995.-176 с.
8. Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству? – К., 1999. – 78 с.
9. Брук Жанна ван ден. Руководство для детей, у которых трудные родители / Пер. с фр. – СПб: ООО «Светлячок: изд-во «Речь», 2001. – 278 с.
10. Трубавіна І. Методологічні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи із сім'єю // Наукові записки. – Вип. 32. - Ч. 1. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 197-201.